

A KÜLTERÜLETEN ÉLŐK JELLEMZŐI¹

NOVÁK ZOLTÁN

CARACTERISTICS OF THOSE LIVING ON PERIPHERIES

Periphery living spaces in Hungary are the result of a long historical process, being present mostly on the Great Plain due to natural-geographical conditions. According to censuses' data the number of those living on peripheries started to increase after 2001, resulting in the society of the peripheries becoming more diverse. As mostly families with children chose to live on the peripheral parts of settlements the age structure of those living there became younger compared to the earlier periods. People living on peripheries have lower educational attainment than the inner city area population. Partly due to the previously mentioned facts employment rate is lower among them and unemployment, disability related pension and dependency is higher. The majority of those from the periphery live – in smaller settlements mainly – in old, outdated dwellings. Even if seven-tenth of the existing dwellings have comfort, territorial differences are significant from existing facilities point of view. Traditional periphery living is more determinant in the mid-Great Plain, on Homokhátság, than in any other part of the country.

BEVEZETÉS

Az elemzés bemutatja az ország külterületein élők demográfiai összetételét, társadalmi, gazdasági jellemzőit és lakásviszonyait a 2011. évi népszámlálási adatai alapján, és ezek alapján megpróbál választ keresni arra a kérdésre, hogy mi húzódik meg a külterületi népesség számának 2001 óta tartó enyhe növekedése mögött.

Külterület a települési önkormányzatok rendezési tervében meghatározott belterület határán kívül fekvő rész, amely általában mező- vagy erdőgazdasági terület. *Külterületi lakott hely* a város vagy község közigazgatási határa, valamint a központi és egyéb belterületi határ közötti részen – a külterületen – található, általában kisebb népességszámú településrész, amely lehet például őrház, egymagában álló tanya vagy csoportos tanyák, üzemi lakótelep, faluszerű utcás település.

A Központi Statisztikai Hivatal (KSH) a népszámlálási gyakorlatban azt a földrajzi területet tekinti *külterületi településrésznek*, ahol legalább egy személyt összeírtak, vagy ahol legalább egy üres (nem lakott), de egyébként használható lakás van. A népszámlálás alkalmával összeírt lakásokat a környezetük eltérő *lakóövezeti jellege* alapján a külterületi lakott helyek különböző típusaiba sorolja (1. ábra).

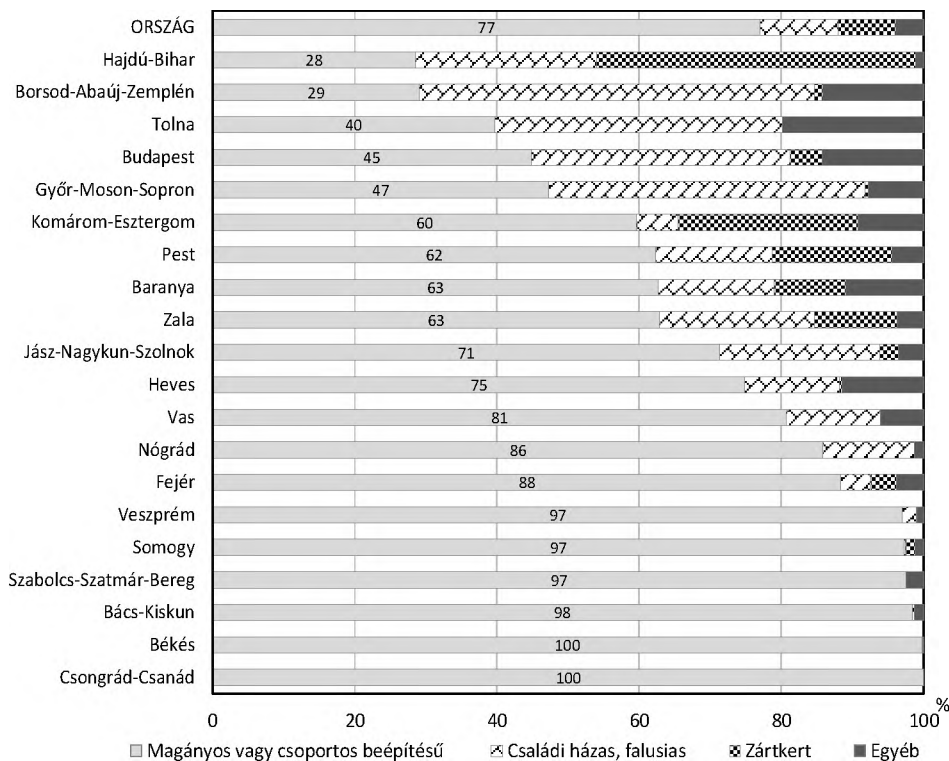
¹ Az elemzés a Népszámlálás 2011 –20. A külterületen élők társadalmi, gazdasági jellemzői című kiadvány felhasználásával készült.

Forrás: Központi Statisztikai Hivatal. Megjelenés időpontja: 2016. 07. 20.

Internet: https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/nepsz2011/nepsz_20_2011.pdf

1. ábra: A külterületen élők megoszlása lakóövezeti jelleg szerinti megyénként, 2011

Figure 1. Distribution of those living on the peripheries by the aspect of the residential zone by counties, 2011

Forrás: Népszámlálás, 2011.

A 2011. évi népszámlálás adatai szerint a külterületi népesség döntő többsége, 77%-a *magányos vagy csoportos beépítésű* külterületi lakott helyen élt. E hagyományos külterületi lakóövezet mellett azonban más jellegű külterületi lakotthely-típusok is léteznek. Ezek közül a legutóbbi népszámlálás időpontjában a *családi házas, falusias* lakóövezetben, valamint a *zártkerti* területen lakó külterületi népesség képviselt jelentősebb, 11, illetve 8,1%-os részarányt. A külterületi lakott hely környezetének lakóövezeti jellegét tekintve – területi egységenként és településtípusonként egyaránt – jelentős különbségek figyelhetők meg. 2011-ben a megyék többségében a magányos vagy csoportos beépítésű külterületi övezetben lakók voltak többségben, az arányok azonban meglehetősen széles skálán mozogtak. Tolna (41%), Győr-Moson-Sopron (45%) és Borsod-Abaúj-Zemplén (56%) megyékben a családi házas, falusias övezet, Hajdú-Bihar megyében pedig a zártkerti területeken élők képviselték a legnagyobb részarányt (45%) a külterületi lakosok között.

A különböző településtípusok közül a községek voltak azok, ahol arányaiban a legtöbben (85%-ban) éltek magányos vagy csoportos beépítésű külterületi településrészekben. A családi házas, falusias övezetek és az üdülőterületek a fővárosban voltak a legnépszerűbbek: ebben a két lakóövezet-típusban élt Budapest külterületi népességének a fele. A zártkerti településrészek leggyakrabban a megyei jogú városokban fordultak elő, ahol a külterületen élők 16%-a választott eredetileg mezőgazdasági kiskertet lakóhelyéül. A külterület láthatóan átalakulóban van, a hagyományos, mezőgazdasági tevékenységre épülő külterületi életforma visszaszorulásával egy időben újfajta külterületi népességmozgások indultak el (városokból kiköltöző magas és alacsony társadalmi státuszú csoportok), így a külterületen élők társadalmában ma már nagyon különböző élethelyzetekkel találkozhatunk.

2. ábra: Tanyás térségek Magyarországon
Figure 2. Farmstead areas of Hungary

Forrás: A külterületen élők társadalmi, gazdasági jellemzői (2016)

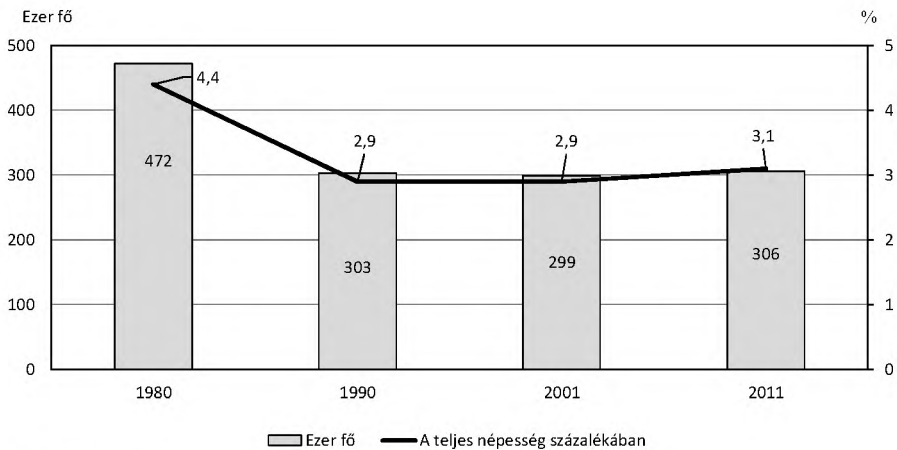
A magyar tanyák jogi szempontból nem képeznek önálló közigazgatási egységet, hanem valamely városnak vagy községnek a külterületéhez tartoznak. A népszámlálási statisztika külön nem méri fel a tanyán élő népességet, csak becsülni lehet, mégpedig a magányos vagy csoportos beépítésű lakóövezetben lakók arányát alapul véve, ami 2011-ben a külterületen élők több mint háromnegyede volt. A tanyák kialakulása hosszú történeti fejlődés eredménye. A Duna–Tisza közén húzódó Homokhátságban elsősorban az eltérő természeti adottságok miatt a tanyák fejlődése sajátosan alakult. Ezen a területen a homokos talaj megkötése érdekében szőlőt és gyümölcsfákat telepítettek, így nem a szántóföldi gazdálkodás vált meghatározóvá. A második világháborút

követően a szántóföldi tanyák jelentős része megszűnt, a Homokhátság kertészeti tanyái viszont nagyrészt fennmaradtak, mert a homokos térség alkalmatlan volt a nagyüzemi gazdálkodásra. A külterületi népesség jellemzőinek vizsgálatánál – a fentiekből adódóan – mindenképpen indokolt az Alföld és azon belül a Homokhátság területét kiemelni. A külterületi népesség jelentős része ugyanis az Alföldön, azon belül is elsősorban a Homokhátságon él (2. ábra).

1. A KÜLTERÜLETEN ÉLŐK SZÁMA, ARÁNYA

A külterületi népesség csökkenése az 1980-as években még egyértelműen megmutatkozott. A rendszerváltást követően a külterületi építési korlátozások feloldásával, a föld magántulajdonának visszaállításával felértékelődött a külterület, és egyre többen a kiköltözés mellett döntöttek.

3. ábra: A külterületi népesség számának alakulása
Figure 3. Changes in the number of periphery residents

Forrás: Népszámlálás.

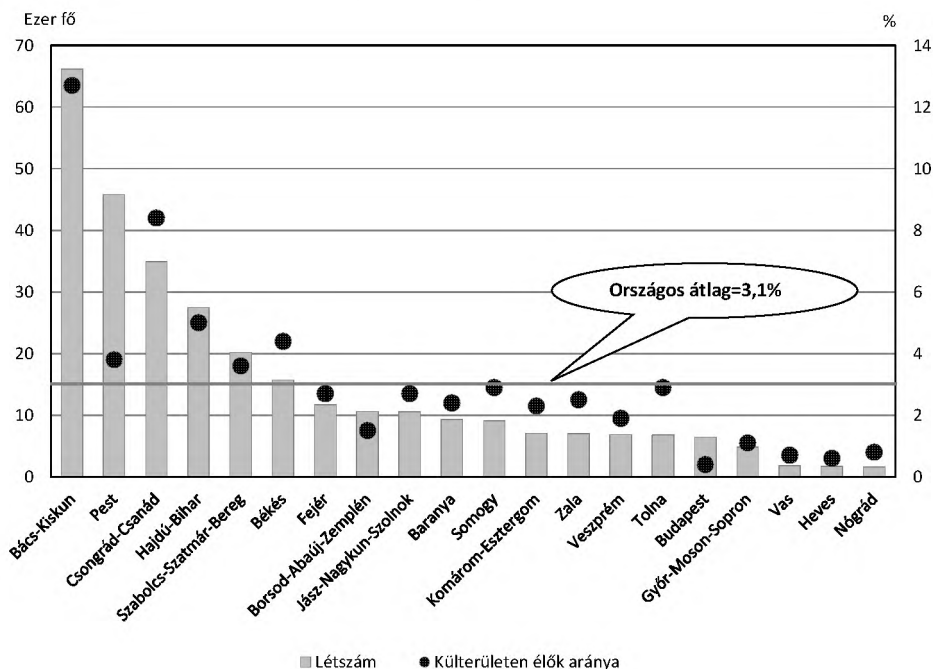
Az 1990-es években lassult a külterületen élők számának csökkenése, sőt a nagyobb települések egy részében – településtípus szerint a fővárosban, valamint a megyei jogú városok többségében – a külterületen élők száma növekedett (3. ábra). A 2001. évi népszámlálást követően országosan is emelkedett a külterületi lakosság száma. 2011-ben az ország területén 306 ezer fő élt külterületen, 2,3%-kal több, mint tíz évvel korábban. A megyei jogú városok külterületi népessége bővült leginkább (31%-kal), ugyanakkor a községek külterületi lakónépessége 7,3%-kal csökkent. A települések népességnagyság-kategória szerinti adatai szerint is az elmúlt évtizedben a kisebb települések

veszítettek külterületen élő népességükből. 2011-ben az ország külterületi népességének kétharmada az Alföldön élt, és Jász-Nagykun-Szolnokot leszámítva az alföldi megyékben országos átlag feletti volt külterületen élők aránya.

A külterületen élők számának változásában és területi elhelyezkedésében még ma is kulcsfontosságú szerepet töltenek be a természeti-földrajzi adottságok, valamint a történelmi örökség. 2011-ben az ország külterületi népességének kétharmada az Alföldön, az alföldieknek pedig csaknem fele a Pest, Bács-Kiskun és Csongrád megyéken áthúzódó *Homokhátság* településein – azaz tanyás térségben – lakott. 2011-ben az alföldi népesség 6,1%-a élt külterületen, míg az ország többi térségében mindössze 1,5%-uk. Ez az arány a Homokhátságon jóval magasabb, 18% volt (4. ábra).

4. ábra: A külterületi népesség száma és aránya a fővárosban és a megyékben, 2011

Figure 4. Number and ratio of the population from peripheries in the capital and in the counties, 2011

A Homokhátságon még mindig vannak olyan települések, ahol többen laknak külterületen, mint belterületen. 2011-ben kilenc ilyen település volt, amiből hét az 1950-es években (az anyatelepülésről leválasztott külterületen) létrehozott tanyaközség, kettő viszont csak később vált önálló községgé. A Kunszállásból

kialakított Fülöpjakab 1989-ben, a korábban Jászszentlászló részét képező Móricgát pedig 1993-ban önállósult. A külterületi népesség aránya ez utóbbi településen volt a legmagasabb, 2011-ben elérte a 67%-ot. A községekben élő külterületi népesség arányának csökkenése viszonylag gyakori, a növekvő arányok inkább a nagyvárosok szuburbán területeire történő kiköltözések eredményei. A Homokhátságon e tekintetben Kecskemét emelhető ki, ahol a 2001 és 2011 közötti időszakban 2,8 százalékponttal, 16%-ra emelkedett a külterületi lakosok aránya. Átalakulóban a külterületi társadalom, a hagyományos tanyai népesség aránya csökken, míg a zömében nagyobb városok környezetében élők száma növekszik.

A külterületi népesség társadalmi-demográfiai jellemzőinek bekövetkezett átalakulása jelentősebb népességmozgással járt együtt. 2011-ben a 306 ezer külterületi lakosnak csak 18%-a, 55 ezer fő élt születés kori lakóhelyén. Ez az arány összességében a belterületi lakosok esetében is hasonló volt, az ország egyes területein azonban nagyobb különbségek is kialakultak. Az életük során soha nem költözők aránya a megyék többségében alacsonyabb volt külterületen, mint belterületen. Jelentősebb eltérés a Homokhátság nagy részét magába foglaló Csongrád-Csanád és Bács-Kiskun, illetve Fejér, Győr-Moson-Sopron és Komárom-Esztergom megyékben mutatkozott, ahol külterületen a születés kori lakóhelyükön élők aránya 4–6 százalékponttal elmaradt a belterületitől.

A nem a születés kori lakóhelyén élő 251 ezer fős külterületi népesség jelentős része (országosan 78%-a) 1990 után költözött a legutóbbi népszámlálás idején meglévő külterületi lakcímére. A rendszerváltást követően elsősorban a nagyobb települések külterületein fokozódott a népességmozgás. A nagyobb lélekszámú városok esetében egyértelműen a településen belüli költözés dominál, míg Budapest esetében sokkal inkább az agglomerációba való áttelepülés a jellemző. A kisebb települések belterületéről sokkal kevésbé jellemző a kiköltözés. A nagyobb városok környezetében levő községekben a jobb munka- és tanulási lehetőségekért való lakóhely-változtatás is meghatározó. A költözések üteméből, irányából látható, hogy a hagyományos külterületi életforma és gazdálkodási tevékenység az ország jelentős részén fokozatosan háttérbe szorul, a belterület határain kívül lakóhelyet keresők egy részét egészen más tényezők motiválják, mint korábban.

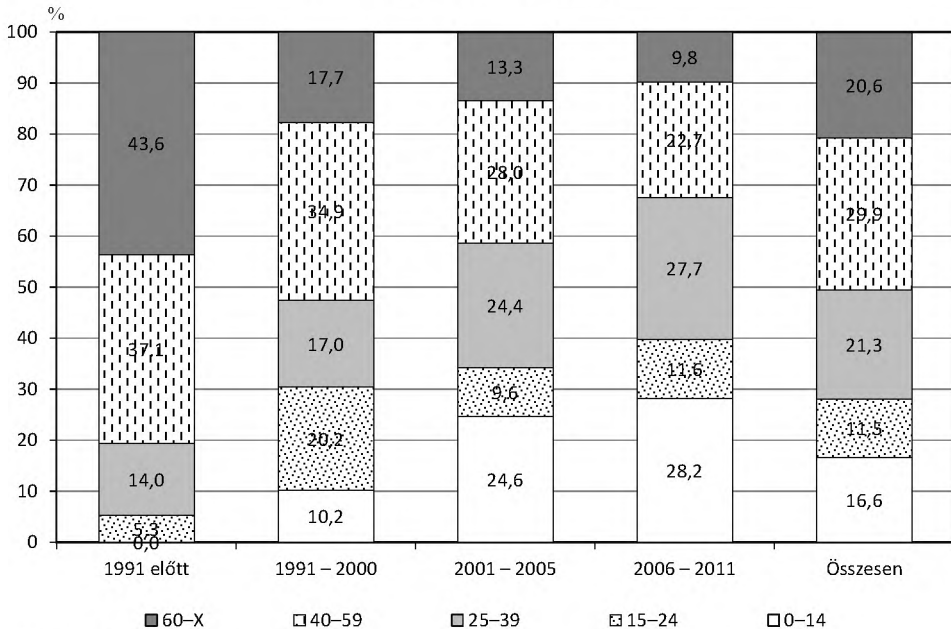
2. A KÜLTERÜLETEN ÉLŐK FŐBB DEMOGRÁFIAI JELLEMZŐI

2.1. KORÖSSZETÉTEL

A 2011. évi népszámlálás idején külterületen összességében fiatalabb népesség élt, mint belterületen. A külterületen élő 60 évesek és idősebbek száma csak 24%-kal haladta meg a gyermekek számát, belterületen viszont 62%-kal több időskorú élt, mint gyermek (5. ábra).

5. ábra: A népesség korcsoportos összetétele a jelenlegi lakcímen tartózkodás éve szerint (2011)

Figure 5. Population age group structure by the year of the current residency address (2011)

Forrás: Népszámlálás, 2011.

A külterületen és a belterületen élők korcsoportos összetételének különbségei arra utalnak, hogy sok gyermekes család költözött ki külterületre. A külterületen élők ugyanis főként a 0–14 éves gyermekek és a 40–59 éves felnőttek körében képviseltek magasabb részarányt a belterületi lakosokhoz mérten. A külterületi lakosok speciális életkörülményei következtében a magányos, idős emberek ellátása mellett már az itt élő gyermekek jövőjének biztosítása, megfelelő óvodába, iskolába történő eljuttatása is kihívást jelent.

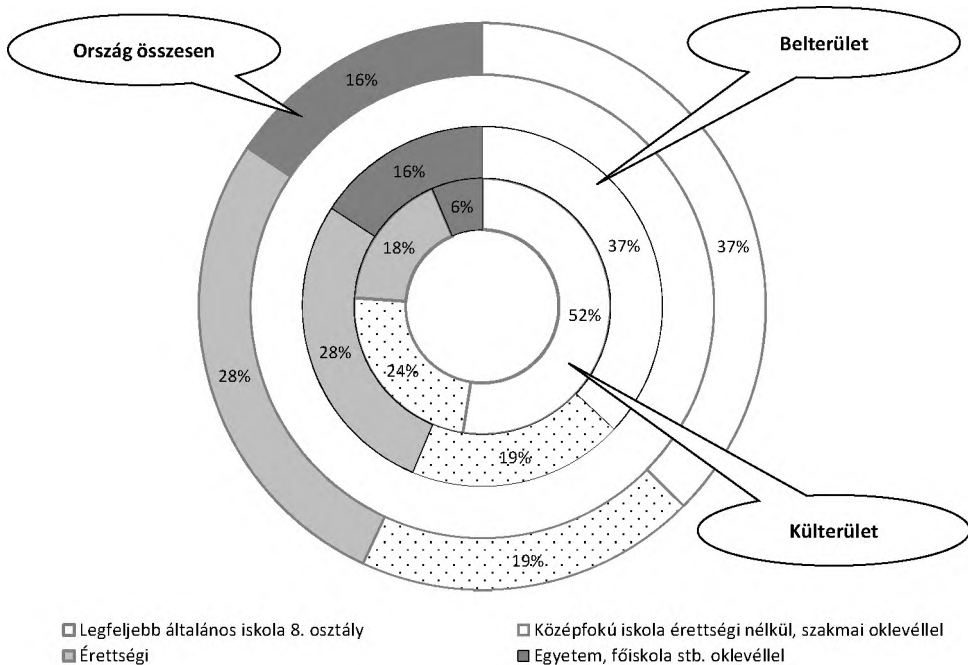
A külterületi népesség megyénkénti korösszetételére az átlagéletkorból lehet következtetni. A két szélsőérték Borsod-Abaúj-Zemplén, valamint Békés megyében található (34,2, illetve 43,5 év). Borsod-Abaúj-Zemplén megye után Hajdú-Bihar és Pest megye külterületi népessége volt a legfiatalabb. Veszprém és Vas megyében a külterületen élők átlagéletkora nem különbözik jelentősen egymástól, utóbbi rendelkezett Békés megye után – az átlagéletkor alapján – a második legidősebb korösszetételű külterületi népességgel.

2.2. ISKOLÁZOTTSÁG

A népesség általános iskolázottsági szintje az oktatási rendszer elmúlt évtizedekben történt átalakításának eredményeként a fiatalabb korosztályok körében, így összességében is jelentősen emelkedett. Országosan a legutóbbi népszámlálást megelőző tíz évben, a 2001–2011 közötti időszakban a 20–29 évesek között a legalább érettségizettek aránya 19 százalékponttal, 67%-ra emelkedett. A felsőfokú képzést szerzők aránya is látványosan nőtt: 2011-ben a 25–34 éves korosztály 28%-a felsőfokú oklevéllel rendelkezett, arányuk 13 százalékponttal magasabb volt a 2001-ben mértnél. A külterületi lakosok azonban a belterületen élőkhez képest kevésbé iskolázottak (6. ábra).

6. ábra: A 7 éves és idősebb népesség a legmagasabb befejezett iskolai végzettség szerint, 2011

Figure 6. 7 years and older population by the highest completed educational attainment, 2011

A külterületen élőkre is igaz az általános tendencia, amely szerint a fiatalabb korosztályok iskolázottabbak, mint az idősebbek. 2011-ben a 18–24 évesek 38%-a érettségizett, míg a 70. életévét betöltött korcsoportba tartozóknak

mindössze 12%-a. Hasonlóképpen a 25–39 évesek 11%-a egyetemi, főiskolai oklevéllel rendelkezett, a 70 éveseknek és idősebbeknek pedig mindössze 3,8%-a mondhatta el ezt magáról. Minden korosztályra jellemző, hogy mind az érettségi bizonyítvánnyal, mind pedig az egyetemi, főiskolai oklevéllel rendelkezők a belterületi népességben lényegesen gyakrabban fordultak elő. A 7 éves és idősebb külterületi népesség legmagasabb befejezett iskolai végzettség szerinti összetétele a fővárosban volt a legkedvezőbb, míg megyénként jelentősek a különbségek.

A külterületi népesség képzettségbeli hiányosságai igen nagy problémát jeleznek, mert aluliskolázottságuk a munkaerőpiaci esélyeiket is jelentősen rontja. A megélhetésük biztosításához pedig egyre inkább elengedhetetlen a munkavállalás, ugyanis egyre kevesebb azoknak a külterületi lakosoknak a száma, akik azért élnek ott, hogy mezőgazdasági tevékenységet folytassanak. A képzettségbeli elmaradás egyértelműen arra utal, hogy sok hátrányos helyzetű, perifériára sodródott ember is él ezeken a településrészekén.

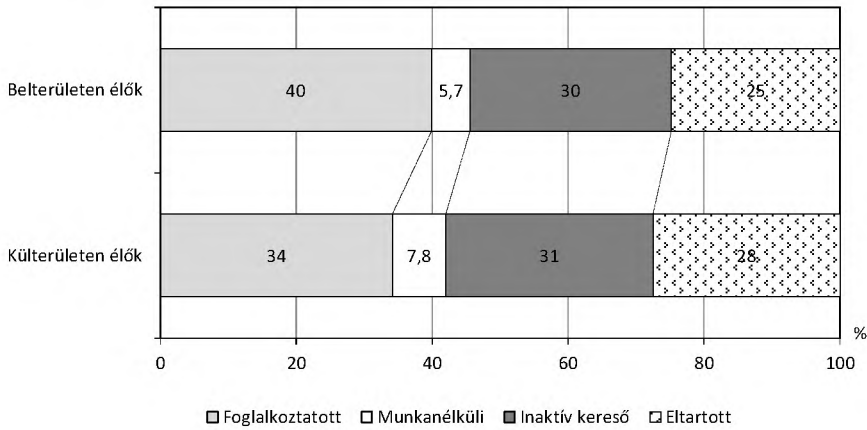
2.3. A KÜLTERÜLETEN ÉLŐK GAZDASÁGI AKTIVITÁSA

A 2011-es népszámláláskor a külterületen élők kisebb arányban jelentek meg aktívan a munkaerőpiacon, mint a belterületiek. Ez az elmaradás elsősorban a foglalkoztatottakra jellemző, ugyanis a munkanélküliek aránya a külterületen élő népességnél volt nagyobb.

A népességen belül az inaktív keresők aránya közel azonos értéket mutatott a bel- és a külterületen élőkénél. Az inaktív keresőkön belüli arányok alapján azonban már árnyaltabb a kép: míg a belterületen élő inaktív keresők csaknem héttizede volt öregségi nyugdíjas, addig a külterületen élőknek alig több mint a fele. A rokkantsági nyugdíjasok esetében viszont éppen fordított volt a bel- és külterület viszonya: a külterületi inaktív keresők közel 20, a belterületen élő inaktív keresők 14%-a részesült ilyen ellátásban a legutóbbi népszámlálás időpontjában. Az eltartottak külterületi népességen belüli aránya csak kismértékben haladta meg a belterületen élők ugyanezen mutatóját (7. ábra).

A külterületi népesség foglalkoztatási szintje minden megyében és Budapesten is alacsonyabb volt a belterületen élőkénél. Az átlagosnál alacsonyabb foglalkoztatáshoz a belterületen élőkhez hasonlóan a külterületi népességnél is legtöbbször magasabb munkanélküliségi szint párosult. A munkanélküliek külterületi népességen belüli aránya a legalacsonyabb foglalkoztatási aránnyal rendelkező Borsod-Abaúj-Zemplén, Nógrád és Somogy megyében volt a legmagasabb (10–12%). Mind a belterületen, mind a külterületen élő népesség körében ugyanaz a négy megye (Vas, Győr-Moson-Sopron, Csongrád-Csanád és Tolna) rendelkezett a legalacsonyabb munkanélküliségi mutatóval.

7. ábra: A népesség megoszlása gazdasági aktivitás szerint, 2011
 Figure 7. Distribution of the population by economic activity, 2011

Az életszínvonal alakulása szempontjából fontos mutató a száz foglalkoztatottra jutó nem aktív személyek (inaktív keresők és eltartottak együtt) száma, ami a foglalkoztatottakra háruló eltartási terhek alakulását mutatja. A külterületen élő foglalkoztatottak eltartási terhe jelentősebb, mint a belterületen élőké. Míg belterületen száz foglalkoztatottra átlagosan 137 gazdaságilag nem aktív személy jutott, addig külterületen 170. Az eltartási teher a megyék külterületein széles határok között mozgott. Míg Zala megye külterületein száz foglalkoztatottra 131, addig Borsod-Abaúj-Zemplén megyében 293 gazdaságilag nem aktív jutott.

3. A KÜLTERÜLETI HÁZTARTÁSOK FŐBB JELLEMZŐI

2011-ben a külterületi lakosok összesen 120 683 háztartásban éltek, amelyek a belterületinél átlagosan nagyobbak voltak: száz háztartásra 242 személy jutott, 6 fővel több, mint belterületen. Külterületen a legnagyobb méretű háztartások, száz háztartásonként 271 személlyel Borsod-Abaúj-Zemplén, a legkisebbek pedig Békés megyében voltak, ahol száz háztartásra mindössze 219 személy jutott. Ez a jelentős különbség nagyrészt a külterületi népesség eltérő korösszetételéből adódott. Békés megyében a 60 évesek és idősebbek csaknem kétszer annyian voltak, mint a 15 év alatti gyermekek. Borsod-Abaúj-Zemplén megyében viszont sok a gyermekes család, az idősek száma a gyermekekének csak a 60%-át tette ki. A belterületi háztartások méretéhez képest a budapesti, valamint a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei külterületi háztartások lényegesen nagyobbak, a Vas megyeiek viszont jóval kisebbek voltak.

Az átlagosan nagyobb létszámú külterületi háztartások ellenére 2011-ben a 121 ezer háztartás közül minden harmadiknak (40 ezer háztartásnak) csak

egyetlen tagja volt. Arányuk országosan, de a megyék többségében is meghaladta a belterületi egyszemélyes háztartásokét. A külterületi háztartások 28%-a volt kétszemélyes, amely 1,3 százalékponttal elmaradt a belterületi átlagtól. A 3–4 tagú háztartások szintén ritkábban fordultak elő külterületen, de a legalább öt személyből állók már ismét gyakoribbak, mint belterületen. Ez utóbbiak közé összességében a háztartások 9,0%-a tartozott, amely belterületen 2,3 százalékponttal volt alacsonyabb. Összességében tehát külterületen a legnagyobb és a legkisebb háztartások aránya gyakoribb, mint belterületen.

3.1. A KÜLTERÜLETEN ÉLŐK LAKÁSKÖRÜLMÉNYEI

A külterületen élők többsége (84%-a), 256 ezer fő 2011-ben tulajdonosként vagy haszonélvezőként, valamint annak családtagjaként lakott a külterületi ingatlanban. A bérlők és családtagjaik (19 ezer fő) mindössze 6,2%-os részarányt képviseltek. Az adott ingatlanban más jogcímen élők 17 ezres létszáma sem elhanyagolható, országosan 5,4%. A külterületi népesség 4,5%-a, 13,8 ezer fő valamilyen intézet lakója volt.

2011-ben a külterületi magánháztartások tagjainak 96%-a, 280 ezer fő élt lakásban, az üdülőben lakók aránya 2,3, a lakott egyéb lakóegységben élőké pedig 2,0% volt. Utóbbiak körébe olyan helyiségek vagy különálló építmények tartoznak, amelyekben ugyan életvitelszerűen élnek, de a lakás fogalmának nem felelnek meg (valamilyen alapvető helyiség vagy funkció, pl. konyha vagy fűtés hiánya miatt).

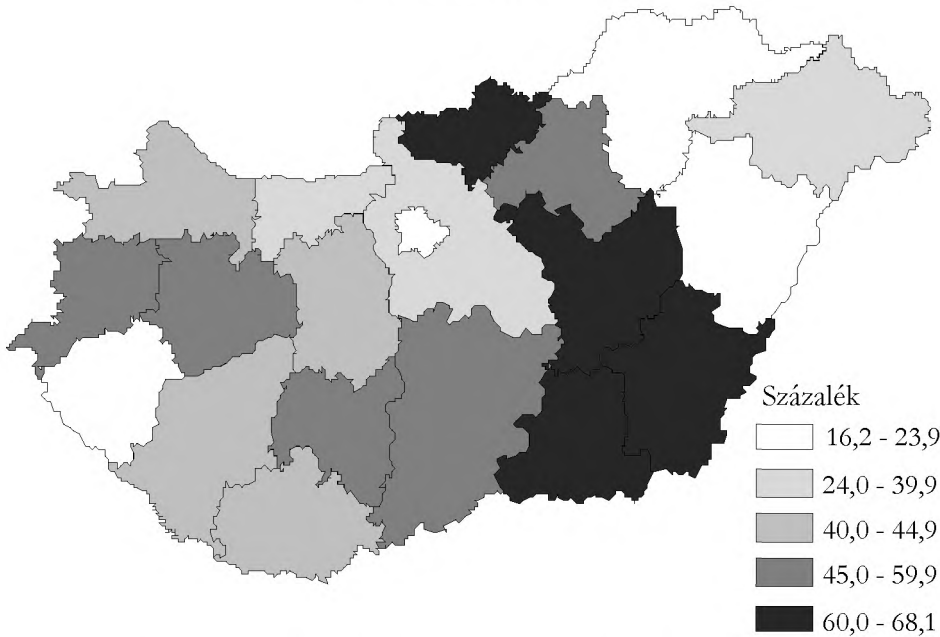
3.1.1. A lakások építési éve

A külterületi lakosok jelentős része régen épült, elavult lakásban élt. 2011-ben 42%-uk, mintegy 120 ezer fő lakott 1961 előtt épült lakásban, sőt azok aránya is elérte a 10%-ot, akiknek még 1919 előtt épített épületben volt az otthona. Ebben a vonatkozásban megyénként igen jelentősek a különbségek. A legelavultabb lakásállomány Nógrád és Békés megye külterületét jellemezte, ahol a külterületi népesség 68%-a 1961 előtt épült lakásban élt, sőt Békés megyében 22%-ának 1919 előtt épült lakás volt az otthona (7. ábra). A másik véglet Hajdú-Bihar megyét és a fővárost jellemezte, ahol a vizsgált népességcsoportnak mindössze 16, illetve 19%-a lakott 50 évnél régebben épült lakásban. Hajdú-Bihar megyében alapvetően más a külterület lakóövezeti jellege, mint az Alföld többi részén vagy akár az ország más térségeiben. A külterületi lakosok többsége nem magányos vagy csoportos beépítésű, hanem zártkerti, illetve családi házas, falusias övezetben él. Ezek a külterületi építési formák alapvetően nem az 1960-as éveket megelőzően alakultak ki. Mindezek következtében Hajdú-Bihar megyében 2011-ben a falusias környezetben élők legnagyobb hányada, 58%-a 1990 után épült lakásban lakott, de ez az arány a zártkerti lakosok körében is elérte a 46%-ot. A Homokhátságon, ahol a vizsgált népességcsoport túlnyomó

többsége magányos vagy csoportos beépítésű külterületi lakott-helyen élt, igen magas volt azok aránya, akik legalább 50 éve épült lakásban laktak.

8. ábra: A külterületen olyan lakásokban élők aránya, akiknek a háza 1961 előtt épült

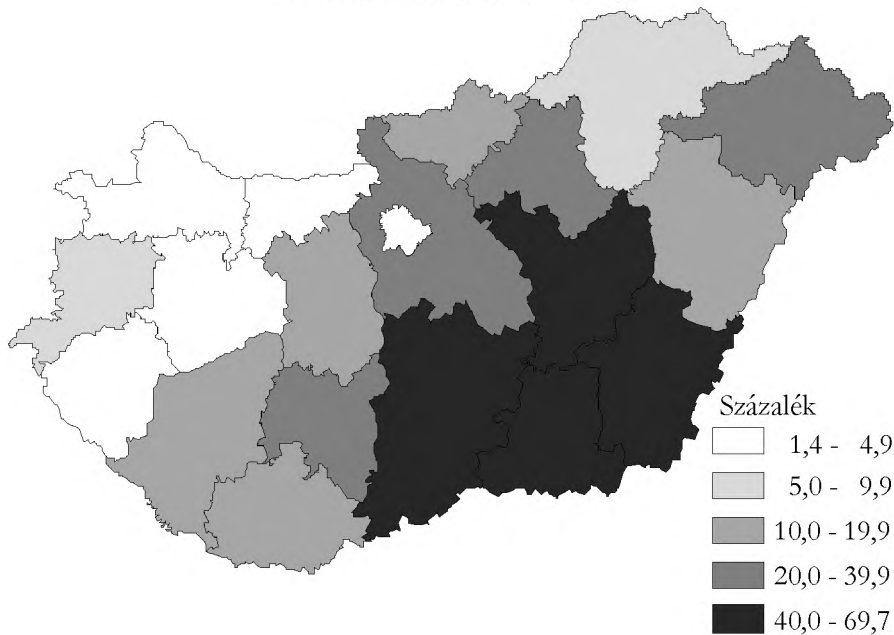
Figure 8. Ratio of the population living on peripheries whose dwelling Was build before 1961

A vályog vagy sár falazatú lakások inkább a régi építésű lakások között gyakoribbak. Az elmúlt évtizedekben változtak az építkezési szokások, de az ország keleti felében, az Alföldön a vályogból vagy sárból történő falazás eleve sokkal elterjedtebb volt, mint másutt. A Homokhátságon is kiemelkedően magas (2011-ben 62%) a vályog vagy vert falú lakásokban élők aránya (9. ábra). Ebben a térségben a mai napig népszerűbb ez az építkezési forma, mint az ország más területein, ugyanis a 2006–2011 között épült lakásokban élők 13%-a még mindig vályog vagy sár falazatú lakásban lakott, míg ugyanez az arány országos átlagban már csak 6,2% volt.

9. ábra: A külterületen olyan lakásokban élők aránya, akiknek a háza falazata vályog vagy sár

Figure 9. Ratio of the population living on peripheries whose dwelling Has clay brick or mud walling

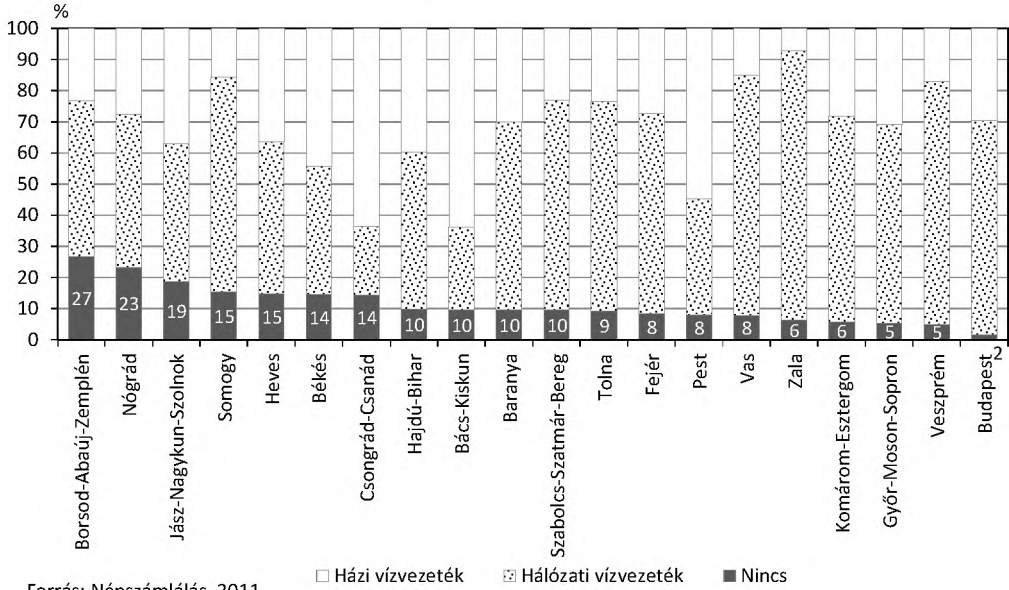
A külterületi lakosok életkörülményei a lakásuk mérete alapján igencsak sokfélék, a lakások között ugyanis a 12 m²-estől a több száz m²-esig mindenféle megtalálható. A kis alapterületű lakásban élő külterületi lakosok aránya elsősorban a nagyobb településeken, a fővárosban és a megyei jogú városokban volt magasabb. A hagyományosan külterületi lakott-helyekkel rendelkező Alföldön, de különösen a Homokhátságon kevesebben éltek kis alapterületű lakásban, mint az ország többi részén. Ez nagyrészt annak következménye, hogy az Alföldön sokkal nagyobb arányban laktak magányos vagy csoportos beépítésű lakóövezetben, ahol a kisméretű lakások kevésbé jellemzőek.

3.1.2. A lakások közműellátottság és felszereltsége

A villanyhálózat a legtöbb külterületen élő számára elérhető, 2011-ben csak 2,2%-uk, 6,2 ezer fő élt villany nélküli lakásban. A lakáson belüli vezetékes vizet a külterületi lakosok 11%-a, 31 ezer fő nélkülözötte 2011-ben. A megyék közül elsősorban Borsod-Abaúj-Zemplén megyében a legrosszabb a helyzet, mert a vizsgált évben a külterületi lakásokban élők 27%-a nem használhatott lakáson belül vezetékes vizet. Általánosságban elmondható, hogy a lakáson belüli vezetékes vízellátottság tekintetében az ország nyugati felében élők sokkal jobb helyzetben voltak, mint a Dunától keletre lakók (10. ábra).

10. ábra: A külterületi lakásban élők megoszlása a lakás vízellátottsága szerint megyénként, 2011

Figure 10. Distribution of those living on peripheries by the water supply of the dwelling by counties, 2011

Forrás: Népszámlálás, 2011.

A csatornázottság mértéke összességében megegyezik a vezetékes vízzel való ellátottság mértékével, ugyanis a víz bevezetésével párhuzamosan a szennyvíz kivezetését is megoldják. Ebből adódóan ennek hiánya is leginkább Borsod-Abaúj-Zemplén megye külterületein okozott problémát. 2011-ben a megye külterületi lakosainak 27%-a élt olyan lakásban, ahol még házi szennyvízcsatorna sem volt. A talaj szennyvízzel történő terhelését figyelembe véve további lényeges kérdés, hogy a szennyvíz-közcsatornába vagy házi derítőbe, tárolóba kerül. A közműhálózat hiánya a csatornázottság alapján ugyanis igen jelentős. 2011-ben a külterületi lakások lakóinak 79%-a házi csatornahálózattal rendelkező lakásban élt, mindössze 10%-uk, 30 ezer fő lakását csatlakoztatták a közműves csatornahálózatra. Ez a probléma az ország egész területén jelentkezett, leginkább az Alföldön, Bács-Kiskun és Csongrád-Csanád megyében, tehát elsősorban a Homokhátságon. Ezen a tájegységen a külterületi lakások lakóinak mindössze 3,1%-a lakott közműves csatornahálózatra kötött lakásban.

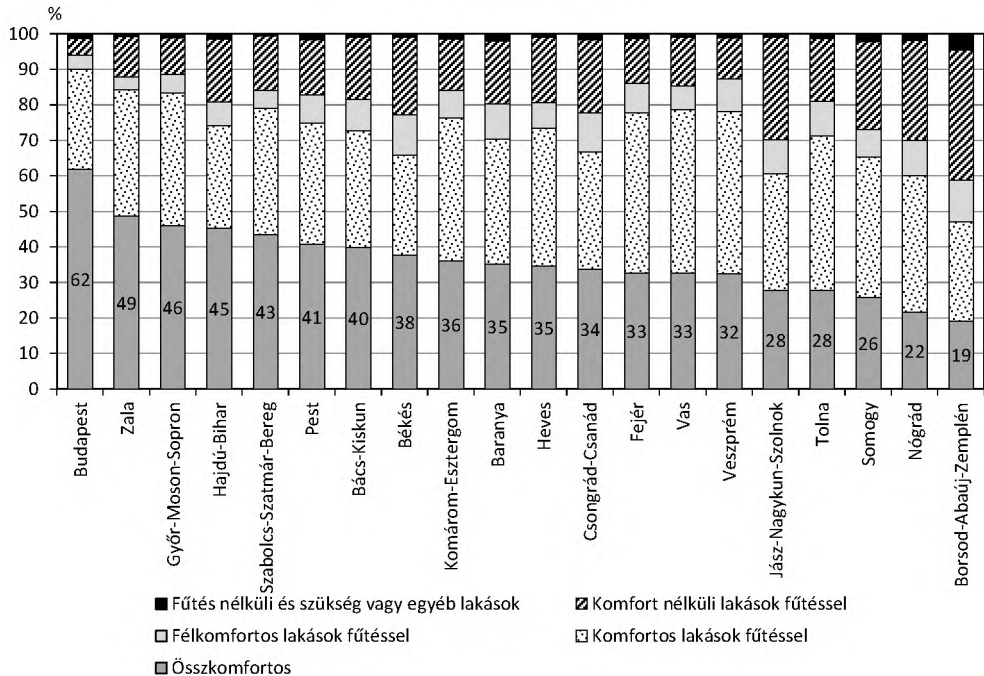
3.1.3. A lakások komfortfokozata

Összkomfortos lakásban – amelyben minden alapvető helyiség megtalálható, villannyal, meleg vízzel, szennyvízelvezetéssel ellátott, a fűtés pedig

központosan megoldott – 2011-ben a külterületi lakásokban élők 38%-a, 109 ezer fő lakott. Míg Zalában a külterületi lakások lakóinak 49%-a élhetett összkomfortos körülmények között, addig Borsod-Abaúj-Zemplén megyében mindössze 19% (11. ábra).

11. ábra: A külterületi lakásban élők megoszlása a lakás komfortfokozata szerint megyénként, 2011

Figure 11. Distribution of those living on peripheries by the comfort grade of the dwelling by counties, 2011

A külterületi lakásokban élők 72%-a tehát megfelelően felszerelt és legalább házilagos kivitelezésű víz- és csatornahálózattal ellátott lakásban élt. Az összkomfortos és a fűtéssel ellátott komfortos lakásokban élők együttes aránya alapján a nyugati országrész külterületein élők általában jobb helyzetben voltak, mint a keleti térségekben. Leginkább Győr-Moson-Sopron és Zala megye emelhető ki, ahol a külterületi népesség 83–84%-a élt legalább komfortos lakásban, ugyanakkor Borsod-Abaúj-Zemplén megyében mindössze 47%-a. Az Alföld, ezen belül a Homokhátság 71%-os aránya 4,0, illetve 3,7 százalékponttal volt alacsonyabb, mint a többi országrészben. 2011-ben az ország külterületi településrészein közel 4100-an fűtés nélküli vagy szükség- és egyéb lakásban éltek.

Az előzőekben említettekén túlmenően további 5700 ember, a külterületi magánháztartások tagjai 2,0%-ának otthona nem is nevezhető lakásnak, csak

lakott *egyéb lakóegységnek*. Ez jellemzően olyan lakott gazdasági helyiség vagy egyéb létesítmény (például lakókocsi), esetleg más épület telkére épített és önálló háztartás által használt különálló építmény (például nyári-konyha), amely a lakás fogalmának nem felel meg. A felszereltség – a vízellátás kivételével – nem a községek, hanem inkább a városok külterületi részein rosszabb. Mindez arra utal, hogy a szociálisan leghátrányosabb helyzetűek nem elsősorban a községek, hanem inkább a nagyobb települések, a városok külterületein élnek.

ÖSSZEZGÉS

Magyarországon a külterületi lakott helyek kialakulása hosszabb történeti fejlődés eredménye, amely a természeti-földrajzi adottságok következtében elsősorban az Alföldön vált jellemzővé. 2001 után ismét emelkedni kezdett a külterületen élők száma, ami egyúttal a külterületi társadalom sokszínűvé válását is eredményezte.

A nagyobb városokban már az 1990-es évektől növekedett a külterületi népesség száma, amely a mástelepülésekről történő be-, illetve a belterületről való kiköltözések együttes eredménye. Mivel leginkább a gyermekes családok választották lakóhelyül a külterületi településrészeket, a korábbiakhoz képest megfiatalodott a külterületi népesség összetétele.

A külterületen élők között 2011-ben sok volt a hátrányos helyzetű ember és ez a hátrány többek között az iskolázottságban is mérhető. A fiatalabbak már iskolázottabbak voltak ugyan, de belterületi társaikhoz képest jelentős volt a lemaradásuk. Az összességében fiatalabb korösszetételű háztartások ellenére a foglalkoztatottal rendelkező háztartások részaránya is elmaradt a belterületitől. A külterületi népesség körében tehát a 2011-es népszámlálás idején arányaiban kevesebb volt a foglalkoztatott, több a munkanélküli és a rokkantsági ellátásban részesülő nyugdíjas, valamint az eltartott, mint belterületen. Mindezek következtében az eltartási teher is magasabb volt a belterületinél.

A külterületi lakosoknak a jóval nagyobb távolságok miatt a belterületen természetes infrastrukturális ellátottság nem vagy csak aránytalanul magas anyagi ráfordítással érhető el. A külterületen élők nagyobb részének villannyal való ellátottsága megoldott, így a legalapvetőbb infrastruktúrák házilagosan kialakíthatók.

A külterületi népesség egyre nagyobb hányada már nem a hagyományos értelemben vett magányos tanyán, hanem a belterület szomszédságában, esetenként utcás kialakítású körzetben él. A külterületi lakosok többsége azonban – különösen a kisebb településeken – régi, elavult lakásban lakik. A lakások több mint héttizede komfortos ugyan, de nagyok a területi különbségek.

A sajátos természeti adottságokkal és történelmi hagyományokkal rendelkező, a Duna-Tisza közén elhelyezkedő Homokhátság speciális helyzete napjainkban is fennáll. A korábbiakban itt is nagyon sok külterületi lakott-hely

megszűnt, de jelentős részük megmaradt. A külterületi lakosok egyharmada még ma is ebben a térségben él. A Homokhátságon a hagyományos külterületi lét sokkal inkább meghatározó, mint az ország más területein.